

NEVELÉS ÉS OKTATÁS A HAJDANI ATHENAEEN.

A fugyermek nevelése születésök pillanatával kezdődött, és tartott addig, míg mint önálló állampolgárok közvetlenül a törvények alá jutottak. Mikor valamely családban fugyermek született, az ajtófélfát olajágakkal, mikor pedig leánygyermek, gyapjuszalagokkal fonták körül, a szomszédokkal és ismerősökkel ily módon akarván tudatni az övendetes eseményt. A született gyermeket az első feresztés után, mely célra általában olajjal elegyített vizet, Spartában pedig bort használtak, pólyába takarták. E családi esemény megünneplésére, némelyek szerint, öt vagy hat nap mulva az ἀμφιπόριον ünnepet ülték, mikor a szülésnél jelenlevő vagy segédkező nők egyike, vagy később a szülész nő a csecsemőt karjaiba véve a többiek kíséretében a házi oltár mellett körülhordozá; innen az ünnep nevezete. Ez alkalommal a család ünnepélyes lakomát tartott, melyen a káposzta nem hiányozhatott.

Plató szerint ezen ünnepen történt az atya nyilatkozata, vajon föl akarja-e nevelni a gyermeket, vagy pedig kitétetvén, bizonytalan sorsnak kívánja átengedni. E kegyetlen eljárást a törvény ép oly kevésé tiltotta, mint a gyermek-eladást Solon előtt. Spartában az idétlen, gyenge gyermekek kitételét törvény rendelte. Dicséretes kivételt képeztek ebben a thébaiak. Az elerkölcstelenedés korában a házasságon kívüli gyermekeket gyakran érte e sors, leggyakrabban pedig a leánygyermekeket; sőt az atya akarata egyenesen halálra is ítéltette a kisedet. Hogy több fugyermek neveltetésének gondjától menekedjenek, vagy hogy a vagyon sokfelé ne oszadjék, az ép fugyermeket sem kímélték.

A főünnepet azonban a tizedik napon tartották, miért δεκάτην is neveztek. E napon a rokonokat és barátokat ünnepélyes áldozat- és lakomára hívták meg, és ez ünnepély biznyságul szolgált a törvény előtt arra, hogy az atya a gyermeket törvényes házasságból születettnek elismerte. Ekkor kapott a gyermek nevet, melyet rendesen az atya határozott meg. Az anya csak kivételesen jelezte ki a nevet, valamint a közelebbi rokon is. Az adandó nevet pedig vagy a közeli rokonoktól, különösen a nagyatyától vagy nagy-

anyától, néha a barátoktól is, főleg vendégbarátoktól, istenek- és hősökötől kölcsönözték; néha a név nevezetes emlékezésekre, sőt a gyermek jövődő hivatására is vonatkozott. Megjegyzendő, hogy a görögök csak egy nevet viseltek, és mivel ugyanazon névvel többen is bírhattak, hozzátették még az atya nevét. A nép, megkülönböztetésül, néha még gúnynevet is függesztett hozzá. A szülék, a rokonok, sőt a rabszolgák is ajándékokat adtak az újszülöttnak. Mikből állottak ezen ajándékok, nehéz elhatározni; valószínűleg óvszerek voltak a megbúvulás ellen, vagy pedig apró játékszerek.

A negyvenedik napot a gyermekágy végének tekintették és szintén megünnepelték. A születésnapnak évenkénti megülvése azonban Periklés korában még nem volt szokásban, és csak a makedoni időszakban és a rómaiak uralma alatt lett itt is szokottá. Később néha még a halottak születésnapját is megülvék.

A gyermekek, fiuk és leányok azon korig, melyben a fiuk tanítása megkezdődék, vagyis hat éves korukig, a nősobában éltek az anya vagy az ápolónő szemei előtt, ki gyakran dajkájok is volt, mivel a magasabb rangu urnők csak ritkán szoptatták maguk gyermekeiket, noha Plutarchos szerint a gyermekszoptatás az anya kötelessége volt, hanem e czélra dajkákat alkalmaztak vagy rabszolgánők közül, vagy pedig gyakrabban szegény sorsu polgárnők közül, kik erre bérért készséggel ajánlkoztak. Legkeresettebbek voltak az izmos spartai nők. Az ápolónő, többnyire már korosabb személy, őrködött a kisedet felett és hintáztatta őt bölcsődalokat énekelve, a mi bölcsőnket helyettesítő és zsinegeken függő kosárhintóban (*λίχνον*); a tulajdonképeni bölcsők csak később jöttek használatba. Szokásban volt, mint nálunk is, a kisedet karokon hintázva és énekelve körülhordozni, hogy elaludjék. A bepolyázás közönségesen a gyermek két éves koráig tartott; Lükurgos azonban a bepolyázást általában mellőztetni kíváná, hogy a gyermekek már születésöktől fogva meg-edződjenek. Ha a gyermekeket nem a mellen nevelték fel, a dajka mézzel édesített téjjel itatta őket, mire csuprot és szivacsot használtak, melyből a csecsemőnek szopnia kellett. Eme természetes tápszereken kívül, és mindenestre csak az elválasztás után, mézet adtak a gyermeknek, valószínűleg mézzel édesített kását; mikor pedig szilárdabb tápot is vehettek magukhoz, a dajka azt elébb meg-rágta és úgy adá a kisednek, mi épen nem követésie méltó szokás. Hihetetlen, mit Athenaios említ, hogy valaki kényelemből egész életén át megtartotta e szokást. A siró csecsemőt kövecskékkel

vagy apró fémdarabokkal megtöltött zörgő csengetyűkkel csöndesítették le. Később a dajdák és ápolónők gyönyörködtető meséket mondtak a gyermekeknek. Az ily mesék és egyéb elbeszélések nagy hatással voltak erkölcsi kiképzetésükre, mivel rendszeren a hitregetannal voltak összefüggésben. Az ily elbeszélésekben nem csupán a gyermekek, hanem a felnőttek is sok gyönyört találtak, úgy hogy voltak emberek, kik fizetésért ily elbeszélésekre vállalkoztak. A dajkának szeretetteljes gyöngéd ápolása miatt többnyire annyira ragaszkodtak hozzá a gyermekek, hogy őt anyjuk gyanánt szerették, és később is, midőn férfiakká és hölgyekké növekedtek, gyermekkoruk egyetlen ápolóját még haláluk után is tisztelték és kiűntették, mint ezt a nekik szentelt siremlékek tanúsítják.

Az első ápolás alól felnőve, a gyermekeket ruházatban és élelemben épen nem kényeztették el, hanem inkább meglehetősen szigorban tartották, valamint átalán az összes szellemi és testi erőket edző nevelésnek egész összhangzó kiképzése a szigor elvén alapult, és különösen a fiukat már idejeltorán a félelem által, melyet nem csupán Spartában, hanem egész Görögthonban minden társadalmi rend támaszának tekintettek, önmegtágadásra, pontos engedelmességre és a szülők, nevelők és tanítók akarátának készséges, szerény alávetésre, erkölcsösségre és illemre szoktatták. Már a kis gyermekeket, hogy a rosztól, csintalanság- és pajkosságtól jókor visszatartsák és engedelmességre szoktassák, bizonyos rémképeknek (μορμολόγια) vagy kísérteti alakoknak, mint Mormó és Lamia, Akkó és Alphetó sat. említése által félelem- és rémületbe ejtették; nagyobb korukban pedig a büntetésekkel fenyegetést alkalmazták, és ha ez mitsem használt, a makacsok és engedetlenek irányában nagyobb szigorral bántak, s ilyenkor az anya czipője úgy mint az atya szija vagy botja fenyítő eszköz gyanánt elég gyakran jött alkalmazásba.

Mikor a fiugyermekek azon korba léptek, melyben testi ápolásra már kevésbé volt szükségök és a női nevelés már nem volt elégséges, a jobb módu szülék egy παιδαγωγός (vezető v. felügyelő) felügyeletére bizták őket, kit korosabb és kipróbált hűségű rabszolgáik közül rendeltek melléjük, s ki sokszor finomabb miveltséggel is bírt. Ezen gyermekvezetők, kiknek, valamint a tanítóknak is, gondos megválasztása a Görögthonban divó fiugyermekszeretet (παιδαφασία) miatt kétszeresen szükséges volt, folytonosan igyekeztek a rájuk bizott gyermekekre, szemek elől soha el

nem bocsátották és kimenetelők alkalmával mindenhova, még az iskolába is kisérték őket, könyveiket és egyéb tanszereiket vivén utánok; a tanítás alatt is ott maradtak, nem ugyan magában a tanteremben, hanem e célra rendelt külön szobában. Spartában az egyes családoknál ily gyermekvezetők nem voltak, hanem, ott a nevelés közös levén, a város összes flugyermekeinek csak egy vezetője vala. A gyermekvezetők föl nem cserélendők a tanítókkal; házi tanítók sem voltak, mivel ezek alkalmazása csak később, a római korszakban jött szokásba, mikor némely családnál a házi tanítás a nyilvános helyébe lépett; ilyenkor a gyermekvezetők tanítók is voltak, kiket e tisztre még ekkor is a rabszolgák közül, de a tudományosabb képzetek közül alkalmaztak. A nevelőknek úgy mint a gyermekvezetőknek kötelességök volt szigorúsággal engedelmességre, erkölcsösségre és szerénységre szoktatni és arra szorítani, hogy az utcán csendesen, illemesen és lesütött fővel járjanak, tekintélyes férfiak elől kitérjenek és tiszteletteljesen üdvözlőjeket. és hogy odahaza is, főleg az étkezésnél, illő magaviseletre ügyeljenek, hogy az ételnemeket jobb kézbe fogják, szokás levén, miként nálunk is, minden munkánál a jobb kezet használni, mit Plató nagy oktalanságnak mond. *) Átalában a szerénység és tisztelet az idősebbek iránt a nevelés első követelményeinek egyike volt, mint szintén a korosabbak jelenlétében való hallgatás is, és míg az idősebbek fekvő helyzetben étkeztek, a gyermekek ülve végezték az étkezést, s elébb távoztak az asztaltól mint mások. A fiatal emberekhez illetlennek tartották a közügyekkel való foglalkozást, habár túl valának is gyermekéveiken. Athenaeben a szerénység ettől vissza is tartotta az ifjakat. A peloponnésosi háboru alatt azonban mindez megváltozott. Hogy meddig tartott a gyermekvezetők e felügyelete, az természetesen a szülék tetszésétől és a fiuk korábban vagy későbben elért jellemszilárdságától függött; úgy látszik azonban, hogy rendszeren a 16 vagy 17 éves korig terjedett, azaz míg a fiu nem volt többé *μειράκιον*; tehát a fiukorból az ifju korba való lépés volt a határvonal. Ezen gyermekvezetőknek engedélyezett büntetőjog daczára is a görögök gyermekségök eme felügyelői és vezetői iránt később is ugyanazon kegyelettel viseltettek, mint első nőápolóik iránt. Ezen állandó örökösnek, valamint azon tilalomnak is, melynél fogva nem volt szabad a köztérenken lé-

*) A női szobákba kárhoztatott leánygyermekéknél az anyáknak és ápolónőknek volt ez legfőbb tiszte.

zengeniök, köszönték a régi jó időbeli görög ifjak saját erkölcsiségöket és csaknem leányos tartózkodásukat és] szerénységüket is, mikről csak később, főleg a római uralom alatt kezdettek mindinkább megfélelkezni.

Mi a fugyermekek oktatását illeti, erről Athenaeen eléggé gondoskodtak. Mig más görög államokban, nevezetesen Spartában, hol a nevelés szorosabb összeköttetésben volt az összes, inkább testi mint szellemi erőn alapuló államszervezettel, mint amott, a lélek kiművelését elhanyagolták, és több becsét tulajdonítottak a testi gyakorlatoknak, miket azonban Athenaeen sem mellőztek, hanem a szellem kiművelésével karöltve űzték. A fiuk elemi oktatása közönségesen hét éves korukban kezdődött és három fő tárgyat foglalt magában, t. i. a nyelvtant, zenét és testgyakorlatot, mikhez kivételesen járult még negyediknek a rajz vagy festészet. Először is a nyelvtant vesszük tekintetbe, mint az oktatásnak legnélkülözhetlenebb részét, melyet természetesen sehol sem hanyagoltak el egészen. Ez tulajdonképen csak az olvasás- és írásra terjedett, a számvetést mellőzván, mit, úgy látszik, odahaza külön tanultak, noha, Plató szerint, a nyelvtannal együtt kellett tanítani; erről azonban biztos tudomásunk nincs. A számvetést a gyermekek a szülői háznál e célra alkalmazott külön tanítótól tanulták. Az elvont számfogalmakat és viszonyokat lehetőleg érzéketítették a gyermekeknek, mire bizonyos mennyiségű babot, almát, diót, sat. használtak. Egyébiránt erre nemcsak a tanuláznál, hanem még a közéletben is ujjáikat használták, vagy mikor pontosabban kelle számítaniok, számoló kövecskéket (*ψήφους*). Az ujjak legközelebb számlálásra szolgáltak; azután pedig az ujjakkal való különböző alakok képzése által a számok kifejezésére. Az ujjakon való számolás, mely, valamint keleten és Göröghonban, ugy Italiában is, általános használatban volt a középkorig, nevét onnan vette, hogy a balkéznek 18 különböző alakítása által a 9 egyest és 9 tizest, a jobb kéznek ép annyi megfelelő helyzete által a 9 százast és a 9 ezerest fejezték ki, mig a 10,000-et és a magasabb számokat bizonyos testrésznek kezeik egyikével való érintése által jelölték meg. A számoló kövecskének a számolótáblán különböző értékök volt.

Az olvasástanulásban a szótagolási módszert követték; erre következett azután az oktatás a beszéd részei fölött, és ugy a tulajdonképeni olvasás. Mikor már a gyermekek olvasni tudtak és az olvasottat némileg megérteni képesek valának, költői művek olva-

sása által igyekeztek értelmöket gyakorolni, sziveiket művelni, érzésüket az illem- és erkölcsre fölébresztteni, valamint nagy és nemes tettekre bennök vágyat gerjesztteni. E célra mindenek felett a nemzet legünnepeltebb költőit, főleg Homérost használták fel olvasási anyagul, és verseiket, nevezetesen Hesiodos, Simonidés, Theognis és Solón erkölcsi mondatait gyakori elmondás után vés-ték a tanítványok emlékezetébe. Szóval, olvasmányul oly műveket adtak a gyermekek kezébe, melyek mindazt tartalmazták, mi ké-pes az embert *καλὸς καγαθὸς*-szá (jámborrá és műveltté) képezni s a hellén nemzeti érzést fölkelteni. Az irnitanitás pedig úgy történt, hogy a tanító előírta a betűket, és a tanítványaival a viaszszal bevont írotáblán, melyet térdeiken tartottak, utánmásoltatta, vagy a gyermek kezét vezette. Mikor már a viaszon némi sikert mutat-tak, elővették az íróveszszőt és a papyrust. Később előmondás után is tanultak írni, figyelemmel levén a helyesírásra is; a kézírás csi-nosságára azonban kevésbé tekintettek. Íróeszközök voltak: az emelkedett szélű, viaszszal bevont írotábla, az íróveszsző, a papyrus-tekercsek, sepiából készült tinta, később egy neme a nádtollnak.

A zenetanítás körülbelül a tizenharmadik életévvel kezdődött és rendszeren énekre, czithera- és lantjátására szorítkozott, melyhez közbe-közbe a fuvolajáték is csatlakozott. A zenetanulásnál azon-ban nem a művészi ügyesség megszerzésére, hanem csak erkölcsi hatásra és a felüdülés óráiban kellemes foglalkozásra tekintettek. A fuvola, mely leginkább Boiótiában volt otthonos, Athenaeben ko-ránt kiment a használatból, mivel véleményök szerint az arcot el-rutítja, azon elvből indulván ki, hogy szép testben csak szép lélek lakik; miért is fuvola helyett előnyben volt a lyra (lant); mindazonáltal a férfiak szájából soha sem vezett ki egészen a fuvola. Átalában idegenkedtek a fuvóhangszerektől, mely idegenkedésnek, a fiugyermekek tanítására vonatkozólag, főoka, az említetten kívül volt még az a hit is, hogy azok a kedélyt igen szenvedélyesen fel-izgatják. Mivel pedig az énekre a legkedveltebb dalköltőket válasz-tották, a fiuk, miután a nyelvtani oktatás által az eposi irodalmat már megtanulhatták, most a lyraival is megbarátkozva tanulták azt, sőt mivel gyakran odahaza szüleik előtt is szép dalokat kelle éne-kelnök, az éneket mindinkább megkedvelték. Végül a költők foly-tonos olvasása mellett tanulták még a hang- és versmértant is.

A testgyakorlatot az ugynevezett palaestrában (*παλαίστρα*) ta-nulták a testgyakorlattanítóktól (*παιδοτριβαι*), mely csak a tanító fe-

lelősségére üzött magánvállalat volt. Kiterjedett pedig a testgyakorlat minden nemére, ugrásra, futásra sat., és csak az volt rendeltetése, hogy a testet erősítse, fürgévé és hajlékonyná tegye, és épen ezért a tulajdonképeni, nyilvános játékokon fellépő athléták (bajvívók) hivatásszerű kiképeztetésével föl nem cserélendő. Később azonban az ifjakká vagy ephébokká nőtt fiuk (οἱ ἐφηβοί) a felnőttekkel is folytatták a palaestrában tanultakat csupán a gyakorlatra, nem a tanításra szánt gymnasiumban. Itt a gyakorlatokat nem a testgyakorlattanítók vezették, hanem azokra az állam ügyelt fel a gymnasiarkhák által, az ügyesebb és gyakorlottabb vivók pedig tanács és oktatás által segítették az ifjabbakat és gyakorlatlanabbakat.

Ezen elemi oktatáshoz, melynek tartama a szülék tetszésétől és vagyoni állapotától függött, midőn a fiuk ifjakká nőttek, járult a vagyonos családokban a fensőbb oktatás a mennyiségtanban, szónoklatban és bölcsészetben, s így keletkezett azután a tudományos kiképeztetésnek folyamata a hét szabad művészetben, a nyelvtanban, szónoklatban, vitatkozástanban, szám- és mértanban, ide számítva a rajzot is, mely legalább később a negyedik évszázban lényeges részét tette a tanításnak, földrajzban, csillagászatban és zenében. Plató egy 10 éves fiúnak nyelvtani tanítására 3 évet számít, ép annyit a zenei és végül további 3 évet a fensőbb oktatásra, minek folytán csak a 19-ik évben lett volna befejezve az összes tanítás; holott rendszeren már a 16-ik évben végezték be azt.

Az összes, úgy az alsó mint a felső iskolák közül egy sem volt államintézet, hanem valamennyi az egyes tanítóknak csupán magánvállalata, és egészen a szülék szabadságára volt hagyva gyermekeik számára tanítót keresni és saját vagyonukból díjazni. Csak felette ritka esetekben fedezte a tanítási költséget a község, és az állam egyszer sem gondolt annak felügyeletére, hanem csak arra, vajon a tanítók bizonyos közrendet illető rendeleteket pontosan teljesítették-e. A spartaiaknál a nevelés nyilvános volt, a tanítást azonban nem fizetett tanítók, hanem maguk a polgárok végezték. Közönségesen egy kerületnek lakói egyesültek, hogy gyermekeiket közösen taníttassák s így aztán különféle magániskolák keletkeztek, melyekben a tanítványok száma, következésképp jüvedelmök is, a tanító ügyességéhez és hírnevéhez alkalmazkodék, némelykor azonban nagyon tekintélyes volt. A tanítók képessége és tanítási módszerével sem törődött az állam; legfőlebb talán annyiban, hogy erre bi-

zonyos kort kívánt, mivel a gyermekek énekmesterének (*χορηγός παιδων*) 40 évnél idősebbnek kellett lennie. A tanítók, kiknek jövődelme a szülék véleményétől függött, állásukat legtöbbszörre üzletnek nézték, s azért, mint minden iparüző, csak csekély tekintélyben állottak, s főleg ez volt az eset az elemi tanítókkal, kiknek műveltségi fokozata közönségesen nagyon alant állott, ugyannyira, hogy sokszor a némileg művelt polgárnak ismereteit sem multa felül. Sőt néha saját iskolahelyiségük sem volt, hanem a fiukat a szabad ég alatt és a nyilvános utcákon tanították.

Mivel a görög fiuk hozzá voltak szokva atyjokkal mindjárt a nap felkeltekor felkelni, a tanítás már a kora reggeli órákban kezdődött, délután is folytatták, és csak a nap lementével végezték be, s valószínűleg a palaestrában tartatni szokott órák szakíták meg. Ha a tanító a leczketartásban akadályozva volt, ezt a ház ajtajára függesztett hirdetés által tudatta. Félbeszakíták a tanítást a számos ünnepek is. Aiskhinés szerint más személyeknek, mint a tanító közeli rokonainak, a tanítás alatt a tanterembe lépnie halálbüntetés alatt tiltva volt. E tilalom a görögöknek a már említett erkölcstelen hajlandósága miatt a gyermekszertetten nagyon szükséges elővigyázati rendszabály volt. Ide célzott ama rendelet is, mely szerint az iskolákat kora regg előtt nem volt szabad kinyitni és est előtt be kellett zárni. A tisztviselők, kik az erkölcsiségre felügyeltek, voltak: a *σοφρονισταί*, a *παιδονόμοι*, az *ἐπιμεληταί τῶν ἐφήβων*. A legfőbb felügyeletet az aeiropagok törvényszéke vitte, mint a köz-erkölcsiség legfelsőbb őre. A tanítás ellenőrzésének egy neme a tanítványok közvizsgálata által a római császárság korában fordult elő először. A tanodai fegyelmet illetőleg, Göröghonban is minden időben nagy szerepet játszott a vesző és bot az iskolában, mint az engedelmességre, figyelemre és szorgalomra serkentő eszköz. Miért nem csoda, ha az ifjuság nem nagy kedvet érzett az iskolák látogatására.

A tandíj, mit valószínűleg havonként fizettek, egész évre csak egy darab arany vagy 20 drachma (körülbelül 7 frt.) volt, úgy hogy az ily elemi tanítónak helyzete, főleg, ha csekély számú tanítványai voltak, igen nyomorult vala. Egyébiránt úgy látszik, hogy a tanítványok számának maximuma meg volt határozva, és 50—60 tanítvánnyal bíró iskola már a ritkaságok közé tartozott. Mindazonáltal voltak igen népes iskolák is, így Herodotos említi, hogy Khiosz szigetén egy tanterem tetőzeté beszakadván, 120 fiut temetett ma-

ga alá. Némely tanodában ellenben nagyon csekély lehetett a tanítványok száma, mint ez kitűnik a Stratonikosról mondott adomából. Ugyanis czitherajátszókat tanítván, midőn valaki kérdezte tőle: hány tanítványa van? Mivel iskolájában a Músáknak 9, Apollónak 1 képe volt, és csak 2 tanítványa, felelé: az istenekkel együtt 12. Némely iskoláknak igen tisztességes és diszesen berendezett helyiségei voltak. A gyermekek számára lépcsőzetesen emelkedő ülőhelyek valának, a tanító pedig velők szemben emelt széken ült.

Az elemi oktatás nagyon hiányos és ki nem elégitő levén, hogy az a magasabb követelményeknek is némileg megfeleljen, a tanítóknak egy új osztálya keletkezék, t. i. a grammaticusoké, kik az elemi iskolákban közlött nyelvtani oktatást tovább folytatták és magasabb fokra emelték, úgy hogy tanításuk által a fiuk később a rhetorok, mathematicusok és philosophusok előadásait haszonnal hallgathatták. A grammaticusok hasonlóan a zenetanítók- és testgyakorlókhoz, a víni és lovagolni tanítókhoz, nagyobb tekintélyben is állottak mint a csupán olvasni és írni tanító elemi tanítók, és jobban is díjazták őket, úgy hogy pl. egy παιδοτελειῆς a testgyakorlat egy egész évi folyamára egy minát vagy 100 drachmát kapott. Egészen különbözött a bölcsészet- és szónoklat-tanítók állapota, kik kevéssel Periklés előtt, a Sokratéstól és tanítványaitól, Plató- és Xenophóntól gáncsolt sophisták fellépése óta nyilvános előadásokat kezdetek tartani, kikhez a vagyonosabb családok ifjai, kik a nagy tiszteletdíjat megfizethették, tanpályájok végeztével erős tudományvágytól ösztönözötten sietve igyekeztek úgy, hogy többen közülök nagy számú hallgatóságot láttak maguk körül összeseregelve. Hogy pedig úgy az egyes tanítók ismeretének és tanképességének, mint a tanítványok egyéni természetének különbözősége mellett ezen oktatásnak gyümölcsei is különbözők valának, és hogy egyik iskolában sokkal nagyobb volt az eredmény mint a másokban, magától értetik; ámbár a görög ifjuság szelleme egészben véve, bizonyára jobb volt, mint a görög szónokok és bölcsészek előadásait Rómában látogató ifjuságé; mivel ők eleitől fogva megszokták volt a tanulást, nem csupán a gyakorlati életre szükséges előkészületnek, hanem eszköznek is tekinteni arra, hogy szellemileg a mindennapi élet üzelme fölé emelkedjenek, és életöknek magasabb irányt adjanak.

Egyébiránt mivel elébb a bölcsészek egyes tanítványoktól leg-

főlebb önkénytes ajándékokat fogadtakel, a szónoklatnak és költészetnek ezen későbbi tanítói előadásaiért meghatározott összeget fiztettek maguknak, mint pl. Protagoras, mely kezdetben igen magasra hágott, többnyire 100 minára vagy 1000 drachmára, körülbelől 37 frt. 50 krra egész tanfolyamért. Gazdag emberek ezenkívül még nagy ajándékokat is adtak a sophistáknak, úgy hogy azok nagy vagyonra tevén szert, gazdagságuk közmondásossá lett. E magas tandij daczára a tudomány után szomjazó szegényebb sorsu ifjak sem tartóztathaták meg magukat, hogy az ilyen oktatást a legnagyobb áldozat árán is meg ne vásárolják, és Kleanthés-, Menedémos- és Asklepiadésről tudjuk, hogy ők éjjel a kertekben és malmokban díjért dolgoztak, hogy nappal a philosophusok iskoláiban jelen lehessenek. Később azonban, minél nagyobb lett az ily rhetori és philosophusi iskolák száma, a magas tandij mindinkább alászállott, úgy hogy végre közönségesen 3–5 minára ment, míg a nagyhírű tanítóknak mindenesetre még mindig jelentékenyen nagyobb tiszteletdíjat fizettek, így Isokratés szónoklati tanításaért egész tanfolyamra 100 minát vagy 1000 drachmát kapott. Némelyek pedig egy-egy előadásért 1–4 drachmát fiztettek.

Mindaz, a mit a tanmódról mondtunk, főleg az attikai és nevezetesen az athenaei iskolákra vonatkozik. Más városok iskoláiról keveset tudunk; mindazáltal a nevelés, Spárta kivételével, egészben véve mindenütt ugyanaz volt. A spártaiaknál a szellemi kiképeztetés általában mellékdolognak tekintett, és méltán szemökre hányja Aristotelés, hogy ők gyermekeiket állati vadságra nevelik. A boiótiai Aristophanés a thébaiakról ros bizonyítványt szolgáltat, midőn mondja, hogy Herodotos ott fiatal emberek számára tanodát akart nyitni, de nem engedték meg neki. Hogy itt, valamint egyebütt is, az ifjak tanításáról, összehasonlítva Athenaevel, roszul gondoskodtak, bizonyítja ama körülmény, hogy épen ezért maguk az értelmesebb szülék fiaikat Athenaebe küldötték.

E szerint az iskoláknak e különféle nemei által Athenaeiben a léleknek kimivelésére, valamint a test edzésére nézve elég gond volt fordítva. Mindazonáltal a szellemi foglalkozás és a palaestra multságai mellett nem volt hiánya az ifjuságnak a felüdülésben és szórakozásban sem, játékok által. Miként első gyermekségben a leányok festett anyag-, gypsz- vagy viaszsubáikban, melyek olykor mozgatható karok- és lábszárakkal is birtak és melye-

ket férjhezmenetelökig megtartottak, mikor aztán Artemisnek szentelték.: ugy gyönyörködtek később a fiuk a nádparipával felhagyva, a laptá-, abroncs- és csigajátékban, vagy a hintában. Laptával nem csak a fiuk, hanem a leányok, sőt a felnőttek is játszottak; az érczabroncsot bottal hajtották, miközben csörgött; a közönségesen puszpángfából készült csigát vagy ostorral hajtották vagy kézzel, vagy pedig gyorsan letekerdő zsinorral hozták forgásba.

Ezekon kívül voltak még csendesebb és tanulságosabb játéknemek is, nevezetesen összerakható játékok, melyekben több négy- vagy háromszögű kövekkel különböző mértani ábrákat, vagy gyakran összevegyített elefántcsont vagy puszpángfa betűkből különböző szókat raktak össze.

A társasjátékok közül, miket a leányok csak az udvaron, a fiuk pedig az utcákon és köztérekken is űztek, megemlítendők: a cseréppel vagy pénzzel való vetés vagy célvetés, mikor egyik a másiknak kitett cserepét vagy pénzét a magáéval megtalálni, vagy a magáét a másikéhoz minél közelebb vetni igyekezett; a lökjáték (ὠμιλλα), melyben diót vagy egyéb kerek tárgyat egy vont körbe helyeztek, és mindenik igyekvék a másiknak a dióját a körből kimozdítani.

A χαλκῆ μῦια, a szembekötősdinek egy neme és a bujósdi.

Az ἀποδιρασκίνδα, melyben egy kitűzött cél felé kellett futni.

A cserépjáték (ὄστρακίνδα), midőn a játszó csoport egy, a középen vont vonal által két részre oszolva állott. Ekkor egyik gyermek e kiáltással: νῦν ἡμέρα egyik oldalon fekete, a másikon fehér cserepet dobott a magasba, ha a ἡμέρα rész esett fölül, az ellenfélnek futnia kellett, a másik résztől üldöztetvén, s a kit megfogtak, azt számárnak hívták és le kellett ülnie.

A fazékjáték (χυτρίνδα), midőn egyik középen ülve, talán feje fölött fazekat is tartva, innen fazéknak neveztetve, hirtelen megfordult és az őt körülugrálók és ingerlők közül egyet megragadott.

A κολλαβίσεις, midőn egynek bekötött szemmel ki kellett találnia, ki ütötte meg őt, vagy midőn egyik a másiknak szeméit befogta, és egy harmadik őt arczul üt, kérdeztvén, melyik kézzel ütötte meg.

A királyjáték (βασιλίνδα), melyben egy fiut királylyá választottak, ki azután másoknak mint katonái- és szolgáinak mindenféle

parancsokat ősztogatott, kiknek azokat pontosan kelle teljesíteniök, ha nem akartak büntetést szenvedni.

A valóságos szerencsejátékkal határos ἀρτυρισμός, rendkívül népszerű játék, mely abban állott, hogy egyik játzó bizonyos mennyiségű diót, babot, mandulát vagy kockákat vett kezébe, s a játzó társnak ki kellett találnia, vajon azok egyenlő számuak-e vagy egyenlőtlenek (páros, nem páros). Ezzel rokon volt az új-játék, midőn egyik ökölbe szoritott kezét villámgyorsan kinyitotta, és ismét bezárta, s a másiknak a közben kinyujtott ujjak számát ki kelle találnia.

A χαλαρισμός, midőn egy db. rézpénzt forgattak, melyet leesése előtt kinyujtott ujjal való érintés által megállítottak.

A φυγίδα, midőn babszemeket vagy síma kövecskéket vettek balkezőkbe, és a jobb kézzel ütény szerint fellökték vagy tovatantatták.

Mindenféle kockajátékok, pl. a πενταθροίζειν, ez abban állott, hogy 5 kockát tettek tenyerökbe, miket azután feldobtak, és a kéz kül felületével ismét felfogni igyekeztek; ezt leginkább a leányok játszották.

Végül, különféle testgyakorlatokhoz hasonló játékok, t. i. a falábakon való futáson kívül a lábujjhegyen állás, mikor fogadtak, hogy a fej fölött kiterjesztett karok mozgatais közben az egyensúlyt fentartják.

Az egy lábon való ugrás (ἀκρωλίζειν), nevezetesen tömlőugrás, midőn egy, köröskörül olajjal vagy zsirral bekent bortömlőn egy lábon állottak, ugráló mozdulatokat vittek véghez, és igyekezniök kellett a lecsúszást kikerülni.

A felülés vagy lovaglás a háton vagy a vállakon (ἀναβάδην).

A kötélhuzás (σλαπέρδα), ez abban állott, hogy egy kötélnak, melyet egy felállított czölöpön levő lyukon keresztül vontak, mind két végét egy egy fiu egymásnak hátat fordítva fogta, s egyik a másikat a kötélnél fogva a magasba emelni igyekezett.

Ide-odahuzás, midőn két párt képződött, melyek mindegyike a vele szemközt állott magához áthúzni iparkodott sat.

A fiuk, mikor a gyermekkort elhagyták, játékszereiket Herésznek szentelték.

Ulár Pál.